

УДК 378.147:355.233:355.58

Юлія НЕНЬКО

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов Черкаського інституту
пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля,
м. Черкаси, Україна
e-mail: julia18016@ukr.net*

ЕТАПИ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ З РОЗВИТКУ ГОТОВНОСТІ КУРСАНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДСНС УКРАЇНИ ДО ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті автор описує підготовку та організацію проведення педагогічного експерименту з розвитку готовності курсантів відомчих вищих навчальних закладів ДСНС України до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Дослідницею представлено методику поетапної реалізації моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту. Обґрунтовано детальну методику кожного етапу формувального експерименту.

Ключові слова: курсант; вищий навчальний заклад; професійно орієнтована комунікативна діяльність; готовність; експеримент.

Проблема підвищення ефективності професійного розвитку фахівців органів та підрозділів ДСНС України не є новою для сучасної педагогічної науки, проте, аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив, що лише окремі питання з означеної проблеми були предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних дослідників.

У зазначеному напрямку останнім часом з'явився ряд наукових досліджень, а саме: теорії мовленнєвої діяльності та спілкування (В. Гумбольдт, Л. Виготський, О. Леонтьєв, І. Зимня та інші); методологічні положення побудови навчального процесу у навчальних закладах (М. Левіна, П. Підкасистий, Н. Александров, Т. Ільїна); індивідуалізований, диференційований, особистісно-орієнтований та контекстний підходи до навчання (В. Володько, М. Євтух, О. Вербицький, Л. Кондрашова, Л. Мартіросян, І. Якиманська, М. Кривко та інші).

Метою дослідження є висвітлення методики проведення формувального експерименту.

До формувального експерименту було залучено 211 курсантів (106 у експериментальній групі (ЕГ) та 105 у контрольній групі (КГ)) та 36 викладачів вищих навчальних закладів ДСНС України, а саме: Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків).

Аналіз даних, котрі були отримані в результаті діагностики початкового рівня сформованості досліджуваного феномену дозволив провести дифере-

нціацію складу курсантів ЕГ та КГ за ознакою недостатньої сформованості тих чи тих професійних знань, умінь та навичок. Це дало можливість урахувати індивідуальні особливості здобувачів освіти при проведенні занять. Групи були однорідні за віком та кількістю учасників. Це гарантувало однакові потенційні можливості для курсантів ЕГ та КГ на початку експериментального дослідження.

Викладачам, що були задіяні до педагогічного експерименту, було надано науково-методичне забезпечення відповідного рівня: програми, опорні конспекти (електронний та/або друкований варіанти), методичні матеріали й рекомендації. Для постійного та своєчасного отримання необхідної інформації про результати психолого-педагогічного впливу на курсантів і його відповідного коригування у ході експерименту широко використовувався зворотній зв'язок.

У КГ процес фахової підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. відбувався за звичним регламентом, не вирізнявся із загальної схеми навчально-виховної роботи і не мав спеціальної спрямованості на формування готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. В ЕГ і КГ на вивчення визначеного матеріалу виділялась однакова кількість часу.

Під час проведення формувального експерименту ми, насамперед, орієнтувалися на рекомендації сучасної педагогічної науки щодо методів дослідження, серед яких експеримент розуміється як «дослідження, що проводиться у спеціально організованих умовах, коли дослідник активно втручається у навчально-виховний процес, змі-

нює його відповідно до мети та завдань дослідження, створює умови, які викликають явище, що вивчається, видозмінює низку умов і, таким чином, визначає їхній вплив, установлює закономірності цього явища, вносить нове у побудову навчально-виховного процесу з метою його вдосконалення» [3, 152]. Таке розуміння педагогічного експерименту цілком збігається з нашою дослідницькою метою і завданнями.

На формувальному етапі експериментальної роботи було упроваджено концепцію системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з, науково-методичне забезпечення педагогічної системи та педагогічні умови її реалізації. Концепція передбачала дотримання теоретично обумовлених етапів підготовки, застосування обґрунтованих форм, методів, прийомів роботи, різноманітних завдань. Кожен етап підготовки завершувався контрольними зрізами, які показували динаміку зміни рівнів сформованості готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності курсантів КГ й ЕГ.

Зупинимось на детальному представленні поетапної реалізації моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з.

Перший етап – мотиваційно-орієнтаційний – охоплював роботу на першому курсі навчання у вищих навчальних закладах ДСНС України. На цьому етапі передбачалося формування позитивного ставлення та стійкого інтересу до обраної професії, стимулювання потреби перемінного складу у комунікативній діяльності та їхнього прагнення до самовдосконалення.

Для виконання завдань цього етапу формувального експерименту було реалізовано таку педагогічну умову: формування ціннісного ставлення майбутніх офіцерів с.ц.з. до майбутньої професії. Було передбачено, що зміна соціальної позиції при переході зі шкільного соціуму, зміна способів навчальної діяльності, зміна звичних для школяра зв'язків, відносин і стереотипів поведінки, а також специфіка організаційних засад у вищих навчальних закладах ДСНС України, можуть спричинити формування стійкого негативного ставлення до професії офіцера.

Відтак, на першому етапі формувального експерименту основний акцент було зроблено на позааудиторній роботі з діалоговою взаємодією, яка значно активізує комунікативні можливості курсантів. Щоб використати позааудиторні заняття в максимальній мірі, ми намагались, щоб кожен курсант міг знайти заняття, яке найбільшою мірою відповідає його інтересам і нахилам, а участь у заходах була добровільною.

Розглянемо деякі з форм позааудиторних занять більш детально. Упродовж педагогічного

експерименту було проведено низку *бесід за «круглим столом*, які проходили в кількох формах: бесіди-розповіді, майстер-класи, бесіди-дискусії. Слід відзначити, що варіативний характер бесід за «круглим столом» забезпечував високий рівень мотивації курсантів до цієї форми позааудиторних заходів. Уважаємо, що така форма позааудиторних занять є дуже важливою для формування готовності курсантів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності, і забезпечує високий зв'язок між теорією і практикою, оскільки дозволяє курсантам обговорити зі усі нещодавно отримані знання, з'ясувати, якою мірою вони ефективні в практичній діяльності.

Іншою актуальною формою позааудиторних занять став *випуск стінгазети «Курсантський вісник», оформлення стендів, виставок*. Стінна газета представляла інтереси курсантів, її зміст стосувався життя і діяльності взводу в цілому або окремих курсантів. У газеті могли бути окремі замітки, які стосуються офіцерів, викладачів, ветеранів служби (привітання, позитивний приклад тощо), однак, розміщувати замітки або статті критичного характеру було заборонено.

У процесі професійно орієнтованої комунікативної підготовки фахівців у сфері цивільного захисту доцільним є використання *інтернет-технологій*, застосування яких передбачає, насамперед, використання можливостей інтернет. Послугування інструментарієм інтернет-технологій уможливорює створення мовного середовища для вироблення навичок комунікативної поведінки особистості в глобальному інформаційному просторі залежно від певної ситуації [2, 349].

Оскільки в царині професійної комунікації все більше документації передається в електронному вигляді, а найбільш поширеними, безперечно, є електронна пошта та поштові реєстри, інтернет-телефонія, онлайн спілкування, у ході дослідження запроваджено завдання, спрямовані на розвиток навичок роботи курсантів за цим аспектом, навчання курсантів мережевому етикету, правилам поведінки в інформаційному просторі.

За умови комп'ютерних комунікацій, професійно орієнтований діалог перетворюється на засіб міжнародної та міжкультурної комунікації, тому що може залучити будь-якого фахівця до спільного вирішення проблеми. Крім того, особливим складом органів та підрозділів ДСНС України все частіше використовуються інтернет-технології для проведення нарад, відеоконференцій, у тому числі наукових, вирішення поточних виробничих питань, що потребують обговорення, дискусії тощо [2, 281–282]. Тому доречним вважаємо формування у курсантів інформаційно-пошукових комунікативних вмінь: пошук фахової інформації, робота з сайтами бібліотек та ін.

Серед прогресивних і цікавих методів навчання професійно орієнтованих дисциплін з елементами професійно орієнтованої комунікативної діяльності варто уваги *ігровий метод*. Використання навчально-рольових ігор професійного спрямування у межах нашого експерименту дозволило забезпечити активну участь кожного курсанта, стимулювати мовне спілкування, сприяти формуванню інтересу до майбутньої професії, потреби у спілкуванні і прагнення до самовдосконалення.

Ефективним завданням на заняттях із фахових дисциплін є *перегляд відеосюжетів* на тему, що вивчається. Звичайно, робота з відео на заняттях не повинна бути розвагою та забирати весь обсяг часу, запланованого для навчання. Відео потрібно застосовувати доцільно й умотивовано. Доцільно застосовувати не тільки перегляд відеосюжетів, а й низку завдань, що передбачають більш ретельне опрацювання теми.

Важливим на першому етапі формувального експерименту вважаємо *читання професійно орієнтованої літератури*. Ми вважаємо, що вже на першому етапі навчання необхідно включати в процес професійно орієнтованої комунікативної підготовки текстовий матеріал для читання, пов'язаний з майбутньою професійною діяльністю курсанта. Перевага такого підходу видається нам доцільною, оскільки це дозволить вже на першому курсі вивчати конкретну професійну лексику.

Перший етап реалізації моделі системи професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів с.ц.з. крім описаних вище форм, методів і прийомів передбачав також запровадження спеціального курсу «Основи професійно орієнтованої комунікативної діяльності офіцера служби цивільного захисту». Спецкурс складався з 30 годин (1 кредит), із яких 12 годин лекцій, 12 годин практичних занять і 6 годин відведено на самостійну роботу. Кожне аудиторне заняття складається з двох частин: теоретичної та тренінгово-практичної, побудованої на засадах комунікативних технологій. Змістову основу авторського спецкурсу склали суміжні наукові дисципліни, що ґрунтуються на положеннях: теорії комунікацій, основ культури мовлення, ділової української мови та психології спілкування.

Другий етап – когнітивний – охоплював період фахової підготовки на другому та третьому курсі навчання. У цей час майбутні офіцери здобувають знання, вміння та навички, пов'язані з професійною діяльністю. З розширенням кола уявлень про майбутню професію у курсантів зростає потреба в отриманні нових знань, а також сформувався потреба в діяльності, що була б максимально наближена до професійної. У ході фахової підготовки розвивалися та формувалися професійні риси характеру офіцера с.ц.з.: цілесп-

рямованість, активність, потреба в досягненнях, відповідальність за доручену справу тощо.

Відповідно до мети нашого дослідження в межах експерименту було здійснено реалізацію такої педагогічної умови, як-то оптимізація навчального процесу шляхом запровадження активних та інтерактивних методів навчання. Погоджуємося з Т. Головачук, що означені методи навчання характеризуються підвищеним ступенем мотивації, прямим і зворотним зв'язком курсантів із викладачами, високою активністю розумової та професійно орієнтованої комунікативної діяльності [1].

При аналізі програмного змісту навчальних дисциплін ми прийшли до висновку, що цілеспрямовано, як комплексний курс навчання, професійно орієнтована комунікативна підготовка перемінного складу не знайшла відображення в жодній з дисциплін, окрім «Української мови (за професійним спрямуванням)». Вищезазначене зумовило необхідність корегування змісту навчальних програм із дисциплін обов'язкового циклу та розширення їх змісту за рахунок уведення додаткових тем, що посилять практичну комунікативну складову загальної професійної підготовки та сприятиме формуванню готовності до професійно орієнтованої комунікативної діяльності.

Дослідження вказало на доцільність проведення фахової професійно орієнтованої комунікативної підготовки перемінного складу ДСНС України у вищих навчальних закладах з урахуванням особистісно орієнтованих, діяльнісних підходів. Оскільки багато робочого часу офіцерів с.ц.з. йде на виконання професійних обов'язків у сфері міжособистісного спілкування, необхідним є опанування курсантами знань морально-етичних норм і правил професійної комунікативної діяльності, способів, методів і прийомів організації комунікативної взаємодії. Досягненню намічених цілей сприяло широке застосування *тренінгів комунікативної компетентності, технологій колективної розумової діяльності*, як-то: «навчальні дискусії», метод «мозкового штурму» або «брейнстормінг», «відкриті обговорення», «навчальні партнери» та ін., *опрацювання термінологічного словника*.

Із метою вдосконалення професійно орієнтованої комунікативної підготовки розроблено і впроваджено навчально-методичний комплекс дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Навчальний матеріал дисципліни містив розгляд і відтренування таких аспектів когнітивного і діяльнісного критеріїв, як: знання основних понять, видів та функцій комунікативної діяльності, уміння встановлення, підтримки, переривання контакту, побудова й аргументація в усному повідомленні, ведення навчально-наукової комунікативної діяльності тощо. На досяг-

нення мети спрямовані наступні форми навчальної активності у рамках практичних занять: інформаційне повідомлення, представлення (когось/себе), привітання, презентація, вправа-гра, «мозковий штурм», рольова гра, вправи на отримання зворотного зв'язку, писемне мовлення тощо.

Новим і, на перший погляд, таким, що випадає з системи традиційної комунікативної професійної підготовки, є курс *тренінгів комунікативної компетентності*. Мета зазначених тренінгів: сприяти осмисленню курсантами сутності комунікативного процесу, подолання міжособистісних бар'єрів комунікативної діяльності; забезпечити набуття вміння та навичок ефективної комунікативної діяльності.

Упродовж останніх років успішно розвиваються технології *технології колективної розумової діяльності*, які реалізувались у межах формувального експерименту за допомогою *активних та інтерактивних методів навчання* («навчальні дискусії», метод «мозкового штурму» або «брейн-стормінг», «відкриті обговорення», «навчальні партнери», ситуативні, ділові ігри, дискусії, робота в групах, «мозковий штурм» тощо).

Широкого застосування набули *рольові ігри*. Урахувавши той факт, що у сучасній практичній діяльності у сфері цивільного захисту існує серйозна проблема, що виникає у зв'язку з різницею між очікуваннями курсантів від майбутньої роботи та дійсністю, під час вивчення спеціальних навчальних дисциплін було використано рольові ігри, що дають змогу максимально наблизити навчальний процес до практичної діяльності майбутніх вогнеборців.

У процесі рольової гри увага акцентувалася на розвитку вміння курсантів швидко реагувати на ситуацію, на зміни в ній. Курсанти дістали змогу застосувати свої знання, вміння та навички в практичній діяльності, оцінити власні можливості, проаналізувати свою поведінку та в подальшій реальній практичній діяльності врахувати допущені помилки.

Таким чином, на другому етапі формувального експерименту було використано цілий арсенал форм, методів, прийомів та засобів, які були спрямовані, перш за все, на здобуття майбутніми офіцерами комунікативних знань та активізацію включення курсантів у професійно орієнтовану комунікативну діяльність.

Третій – діяльнісний – етап передбачав набуття курсантами уміння встановлювати та підтримувати необхідні контакти із суб'єктами професійної діяльності, розвиток їх уміння розв'язувати конфлікти та був спрямований на навичок оперування нормами і ритуалами наукової комунікативної діяльності.

Цей етап формувального експерименту охоплював період, який збігається з четвертим курсом

навчання курсантів у вищих навчальних закладах ДСНС України.

Для виконання завдань цього етапу формувального експерименту було реалізовано таку умову: суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників навчального процесу. Впровадження зазначеної умови відбувалося під час індивідуальної й сумісної наукової-дослідної діяльності перемінного складу.

Професійна діяльність офіцерів с.ц.з. здійснюється у постійній взаємодії з людьми. Розуміння цього факту обумовило необхідність розглянути навчальний процес з тієї позиції, що формування досвіду професійно орієнтованої комунікативної діяльності курсантів частково відбувається ще під час професійної підготовки у вищому навчальному закладі протягом їх взаємодії у межах навчального середовища. Відтак, забезпечити ефективну підготовку майбутніх офіцерів до професійно орієнтованої комунікативної діяльності можливо, якщо спрямувати навчальну діяльність на суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників освітнього процесу.

Суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладачів і курсантів ми організували таким чином, щоб максимально мобілізувати можливості майбутніх офіцерів с.ц.з., розширити спектр їх активної позиції. Професійно орієнтована комунікативна підготовка курсантів відбувалася в умовах вільного й продуктивного використання навчального матеріалу. Такий підхід забезпечував принцип зворотного зв'язку під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і курсантів і надавав можливість скоординувати діяльність групи в цілому та особистості зокрема у разі невідповідності мети й результату.

Відправним пунктом для реалізації нашого задуму були індивідуальна й сумісна науково-дослідна діяльність курсантів. Уважаємо, що науково-дослідна робота тісно пов'язана з професійно орієнтованою комунікативною діяльністю, оскільки передбачає наявність не лише певних показників до наукової роботи (критичне мислення, уміння творчо осмислювати, потреба в нових теоретичних знаннях, здатність самостійно аналізувати), а й уміння узагальнювати, опрацьовувати та транслювати одержану інформацію, виступати на нарадах, зборах, конференціях, «круглих столах», робити повідомлення для преси тощо.

Індивідуальну форму науково-дослідної діяльності ми розглядали як таку, що враховує індивідуальні можливості особистості, її потреби, інтереси. Сумісна науково-дослідна робота здійснюється шляхом залучення декількох курсантів, групи, колективу, сформованого з декількох груп до розв'язання професійно спрямованих завдань. Упровадження науково-дослідної діяльності здійснювалось за допомогою таких методів: метод проектів, виконання індивідуальних завдань (написання есе, статті, тез доповідей, конкурсної

роботи), участь у олімпіадах, «круглих столах», конференціях тощо.

Зазначимо, що у ході реалізації третього етапу педагогічної моделі формувального експерименту відбулося становлення індивідуально стилю професійно орієнтованої комунікативної діяльності курсантів, майбутні фахівці пожежно-рятувальної служби мали змогу набутися та вдосконалити вміння встановлювати та підтримувати необхідні контакти із суб'єктами професійної діяльності, вміння розв'язувати конфлікти, здобули

досвід оперування нормами і ритуалами науково-комунікативної діяльності.

Висновки. Вважаємо, що впровадження розглянутих етапів формувального експерименту може забезпечити інтенсивний розвиток усіх виокремлених компонентів готовності офіцера до професійно орієнтованої комунікативної діяльності. Варто зазначити, що виокремлені етапи є досить відносними, вони не вичерпують усіх можливостей навчально-виховного процесу і не повною мірою враховують індивідуальні особливості кожного курсанта.

Список використаних джерел

1. Головачук Т. І. Інноваційний підхід при проведенні лекційного заняття [Електронний ресурс]. / Т. І. Головачук. – Режим доступу: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2011/v2/NV-2011-V2_68.pdf – Назва з екрана.
2. Павленко О. О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Павленко Олена Олександрівна. – Дніпропетровськ, 2010. – 560 с.
3. Симонов В. П. Педагогический менеджмент : 50 ноу-хау в области управления образовательным процессом / В. П. Симонов. – М., 1997. – 264 с.

References

1. Holovachuk, T. I. *Innovatsiynyy pidkhid pry provedenni lektsiynoho zanyattya [Innovative approach during lecture lesson]*. Retrieved from http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2011/v2/NV-2011-V2_68.pdf. [in Ukrainian].
2. Pavlenko O. O. (2010) *Formuvannya komunikativnoi kompetentsiyi fakhivtsiv mytnoyi sluzhby v systemi nepererвної profesiynoi osvity [Formation of the communicative competence of customs service specialists in the system of continuous vocational education]*. Doctor's thesis. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
3. Simonov V. P. (1997). *Pedagogicheskiy menedzhment : 50 nou-khau v oblasti upravleniya obrazovatel'nyim protsessom [Pedagogical management: 50 know-how in the management of the educational process]*. Moscow, 264 [in Russian].

Ненько Ю. П. Этапы формирующего эксперимента по развитию готовности курсантов высших учебных заведений ГСЧС Украины к профессионально ориентированной коммуникативной деятельности

В статье автор описывает подготовку и организацию проведения педагогического эксперимента по развитию готовности курсантов ведомственных высших учебных заведений ГСЧС Украины в профессионально ориентированной коммуникативной деятельности. Исследовательницей представлена методика поэтапной реализации модели системы профессионально ориентированной коммуникативной подготовки будущих офицеров службы гражданской защиты. Обосновано подробную методику каждого этапа формирующего эксперимента.

Ключевые слова: курсант; высшее учебное заведение; профессионально ориентированная коммуникативная деятельность; готовность; эксперимент.

Ненко Y. P. Stages of the forming experiment on the development of readiness of cadets of higher educational establishments of the State Emergency Service of Ukraine for professionally oriented communicative activity

In the article the author describes the preparation and organization of the pedagogical experiment on the development of readiness of cadets of higher educational establishments of the State Emergency Service of Ukraine for professionally oriented communicative activity.

211 cadets were involved in the forming experiment) and 36 teachers of higher education institutions of the SES of Ukraine. Analysis of the data obtained as a result of the diagnostics of the initial level of the formation of the investigated phenomenon allowed to differentiate the composition of cadets of the experimental and control groups due to the lack of formation of the phenomenon under study.

Teachers involved in the pedagogical experiment were provided with scientific and methodological support of the appropriate level: programs, reference notes (electronic and / or printed versions), methodological materials and recommendations.

The first stage – motivational-orientational – covered the first year of study of cadets and was intended to form a positive attitude and stable interest of cadets in the chosen profession, to stimulate their need in communicative activities and their desire for self-improvement.

The second stage – cognitive – covered the second and third year of study. Future officers acquired knowledge, skills and skills related to professional activities.

The third stage – activity – envisaged the acquisition of cadets' ability to establish and maintain necessary contacts with the subjects of professional activity, the development of their ability to resolve conflicts and was directed at the skills of operating norms and rituals of scientific communicative activity.

Key words: cadet; higher education institution; professionally oriented communicative activity; readiness; experiment.

Стаття надійшла до редколегії 07.02.2018